

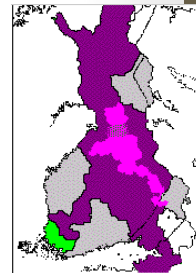
Suomen kielen alueellinen vaihtelu

3. luento

Katri Priiki, Turun yliopisto
Debrecen, 17.–21.2.2014

Geminaatiot

- Geminaatio = tietyssä tavu-asemassa yksinäiskonsonantti kahdentuu
- Vaikuttavia asioita tavujen painollisuus, pituus, vokaaliainesten pituus ja konsonantin laatu
- Lounaismurteiden erikoisgeminaatio (vanhin)
- Yleisgeminaatio (laajin)
- Itämurteiden erikoisgeminaatio (aina yhdessä yleisgeminaation kanssa)

■ Yleisgeminaatio
■ Lounaismurteiden erikoisgeminaatio
■ Itämurteiden erikoisgeminaatio

Lounaismurteiden erikoisgeminaatio

- Esiintymisehdot
  - sanan keskellä k, t, p tai s + jäljitavussa pitkä vokaali
- Konsonantti kahdentuu
- Jälkitavun vokaali lyhenee
lampagasta > lamp^{pp}ast seip^{äät} > seipp^ä
- Tiedostettu, matkittu (vaikkakin usein väärin)
- Erityisesti Turulle leimallinen piirre

*tulk^{aa}/menk^{ää} Turkuun > tulk^{ka}/menkk^ä Turkk^u
ei mit^{ään} vik^{aa} > ei mitt^ä vik^{ka}*

Yleisgeminaatio

- Syntyy liittyy puolipitkiin vokaaleihin
kalä : kallaa
- Kaikki konsonantit kahdentuvat
  - lyhyen painollisen tavun JA pitkän vokaaliaineksen välissä
- *poliisi menee kalaan > polliisi mennee kallaa*
tulee puun takaa > tulloo puun takkoo
- Puuttuu eteläpohjalaisista murteista, Kaakkois-Hämeestä, Pohjois-Kainuusta ja pääkaupunkiseudulta
- "Maalainen" leima
- Toisaalta affektinen: *ei mittää*
- Elinvoimainen erityisesti savolaismurteissa ja Oulun seudulla

Itämurteiden erikoisgeminaatio

- Esiintyy aina yhtä aikaa yleisgeminaation kanssa
- Kaikki konsonantit voivat kahdentua myös pitkän tai painottoman tavun jäljessä
- Jää usein puolitiehen: konsonanteissa vain vahventunut vivahdus
musttij lehm^{mij}, nuorri^j naessij

Persoonapronominit

Yksikön 1. ja 2. p.

- Yleisin, laaja-alaisin ja neutraalein *mä, sä (mulle, sulle)*
- Lounaassa ja Hämeessä *mää, sää*
- Itämurteinen variantti *mie, sie (miun, minnuu, miusta)*
- Kirjakielen mukaista *minä*-muotoa hämäläis- ja savolaismurteissa

Yksikön 3. p.

- *Hän* vai *se*
- *Se* puhekielessä tavallisin, *hän-pronominia* käytetään enemmän lounaismurteissa, lounaisissa välimurteissa sekä kaakkoismurteissa

Persoonapronominit

Monikon persoonapronominit

- Lännessä yleiskielen tyyppisiä e:llisiä me, te, he
- Joissakin murteissa mee, mei tai met
- Itämurteissa myö, työ, hyö
- Taipuvat kuitenkin myö: meitä, mejän, meille
- hämäläinen variantti: *meitin, meitille*

Taivutuksen erot

- Persoonapronominien akkusatiivi tullut kirjakieleen itämurteista
minut, sinut, mejät jne.
- Yleispuhekieleen levinnyt tapa käyttää passiivia monikon 1. persoonassa alkuaan itämurteinen
myö tullaan ~ me tulemme/tulemma ~ me tullaan
- Lännessä persoonapronominien akkusatiivi n-päätteinen kuten muidenkin nominien

Minä näin sinut > Mää näin sun

Taivutuksen erot

Yksikon 3. persoonan *pi*-päätte

- Vanha päätte, joka on säilynyt itämurteissa
juopi, syöpi, jääpi ~ jiiäpi

Loi-monikko

- Itämurteissa kehittynyt tiettyihin sanoihin
- Voidaan käyttää, jos sanavartalon lopussa i, u, y, o tai ö
- Syntyneet erottamaan yksikköä ja monikkoa selvemmin
taloi vrt. taloloi
tyttölöist 'tyttöistä'

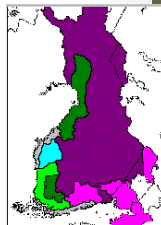
Liudennus

- Konsonantin palatalisaatio eli j-mäinen väri
- Itämurteille ominaista (peräisin muinaiskarjalasta)
- Mahdollinen dentaalikonsonanteille t, s, n, l ja r (h, nh, rh)
- Vain sanan sisässä, ei koskaan alussa
- Yleensä :n tai j:n edellä
Käsi > käs' Tuli > tul' Paljas > pal'jas Totinen > Tot'inen

- Sanojen tai morfeemien
- k:n ja p:n edellä
- Länsimurteille ominaista
Herätkää > heräkkää Puutkin > puukkin
Suuret puut > suurep puut Tuletko > tuukko

Inessiivin päätte

- Kirjakielen -ssa-päätteen rinnalla murteissa -sA ja -s
- -ssA itämurteinen
- -sA Satakunnassa ja Pohjois-Pohjanmaalla – siis läntinen
- -s sekä lännessä (lounaismurteissa) että idässä (kaakkoismurteissa)

maessa
maes(sani)
maasa
maas(ani)
maas, maahnansa

Turus
Mikkelissä
Huittisissa
Oulussa

Švaa-vokaali

- Konsonanttityhtymän konsonanttien väliin kehittynyt vokaali
- Helpottaa ääntämistä
- Leimallinen, tunnistettu
- Lännessä pohjalaismurteissa
- Idässä savolaismurteissa
- Pohjalaismurteissa useampia ympäristöjä

valakopilullinen lehemä
Kahavila
juluman kylymä ilima

Sanastoa

Länsi

mennä
tumput, vanttuut
kori
paatti
vihta
nisu
suvi
ehtoo
en viitsi
en kehtaa
vähä
tykänä

Itä

männä
kintaat, lapaset
vasu
vene
vasta
vehnä
kesä
ilta
en kehtoo
en ilkeä
pieni
luona